

Т. Є. Хрystова

доктор біологічних наук, професор,
професор кафедри теорії і методики фізичного виховання та спортивних дисциплін
Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького

І. В. Ребар

старший викладач кафедри теорії і методики фізичного виховання та спортивних дисциплін
Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького

А. К. Абдуллаєв

старший викладач кафедри фізичного виховання і спорту
Таврійського державного агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного

СХЕМА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДО СПОРТИВНО-ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Статтю присвячено актуальній проблемі модерної педагогічної освіти – професійному становленню майбутнього вчителя фізичної культури. Цей процес можливий лише на засадах конверсії педагогічних і спортивних знань, теорії та практики фізичного виховання, спеціалізації фахівця на популярних ігрових видах спорту, які розвивають фізичні, інтелектуально-креативні здібності й морально-вольові якості дітей у комплексі з опануванням навичками здорового способу життя. Науково обґрунтовано узагальнену схему підготовки майбутнього вчителя фізичної культури до спортивно-ігрової діяльності в загальноосвітньому навчальному закладі, її мету – підготовка вчителя фізичної культури як фахівця зі спортивно-ігрової діяльності в сучасній школі та принципи: загальнодидактичні (активності, доступності, наочності, диференціації, цілісності, індивідуалізації, вікової відповідності, рефлексивності, цілеспрямованості, послідовності реалізації завдань); спеціальні (повторності циклів тренувань, динамічності навчально-тренувального процесу, поступового зростання фізичного навантаження, єдності загальної фізичної та спеціальної ігрової підготовки, різноманітності й новизни навчально-тренувальних занять).

Виявлено функції та відповідний їм комплекс професійних компетенцій спортивно-ігрового спрямування діяльності вчителя фізичної культури: базова педагогічно-професійна функція (компетенції когнітивна, виховна, суб'єкт-суб'єктних відносин, здоров'язберігальна, комунікативна, інформаційна), професійно орієнтована фізкультурна функція (компетенції інтегрувати одержані знання та досвід, тренувальна спортивно-ігрова, методична спортивно-ігрова, морально-вольових якостей спортсмена, суддівська спортивно-ігрова), спеціалізована спортивно-ігрова функція (компетенції лікувальної фізкультури, відновлювальна, ортобіотична, ергономічна спортивно-ігрова, дослідження здоров'я дітей у школі). Обґрунтовано критерії ефективності схеми: особистісно-креативний (анатомо-фізіологічні дані, результати самоосвіти майбутнього вчителя); теоретичний і практико орієнтований (рівень фізичних якостей, результати навчання з усіх дисциплін); підсумково-аналітичний (орієнтація на професійні цінності, особистий рівень спортивно-ігрових досягнень).

Ключові слова: професійна підготовка, майбутній учитель, фізична культура, спортивно-ігрова діяльність, узагальнена схема, компетенції.

Постановка проблеми. Вагоме значення професійної освіти в модерновому суспільстві, трансформація її у важливу сферу людського буття обумовлює пріоритетність питання становлення майбутніх фахівців. Однак проблеми оцінки якості підготовки майбутніх спеціалістів, забезпечення їхньої конкурентоспроможності залишаються не достатньо розробленими. Трансформаційні зміни у політичному та соціально-економічному житті суспільства сприяли формуванню нових завдань як перед системою освіти в цілому, так і перед спеціальною підготовкою майбутніх педагогів фізичної

культури. Це обумовлено її важливим значенням у розвитку та становленні культурних цінностей особистості, зростанні інтелектуального та наукового потенціалу країни, життєздатності та здоров'я покоління громадян [3, с. 78]. В наш час підготовка майбутніх учителів фізичної культури не задовольняє потреб суспільства: у більшості з них відсутня різноспрямована, переважно спортивно-ігрова спеціалізація, яка визначає успішність здійснення основних функцій педагогічної діяльності, їх конкурентоздатність на ринку освітніх послуг, готовність до спортивно-ігрової роботи в умовах сучасної школи.

Зміст педагогічних професій обумовлений у першу чергу об'єктивними вимогами суспільства. Для професії вчителя фізичної культури загальноосвітньої школи ці вимоги визначені в меті та завданнях фізичного виховання учнів – формування здорового, фізично досконалого, соціально активного, морально стійкого молодого покоління України [7, с. 21; 9, с. 423]. В складних умовах сьогодення становлення майбутнього вчителя фізичної культури можливе лише на засадах конверсії педагогічних і спортивних знань, теорії та практики фізкультурно-спортивної освіти, спеціалізації фахівця переважно на ігрових видах спорту, які розвивають фізичні, інтелектуально-креативні здібності й морально-вольові якості школярів у комплексі з опануванням ними навичками здоров'язбереження та здорового способу життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Різні аспекти професійного становлення майбутніх учителів фізичної культури в межах спортивно-ігрової спеціалізації в загальноосвітній школі – багатозначне, багатофункціональне теоретичне поняття, яке вивчали різні автори. Концептуальну основу цього процесу розкрито в роботах вітчизняних дослідників Л. Сущенко [8], Б. Шияна [10]. Останній підкреслював значення уроків спортивно-ігрового спрямування для у життєтворчості, розумового розвитку та фізичного загартовування школярів. Комплекс умов, необхідних для успішного процесу підготовки вчителя в контексті здоров'язберігальної освіти розглядали В. Бобрицька [2], В. Горашук [4]. Розробкою узагальнених моделей підготовки спеціалістів фізичної займалися В. Мазін [6], Т. Христова [11; 12]. Обґрунтуванню системи підготовки майбутніх учителів у сфері спортивних ігор були присвячені дослідження різних наукових шкіл [1; 5].

Однак узагальнені результати структурно-логічного аналізу науково-методичних та спеціальних джерел щодо професійних аспектів формування майбутнього вчителя фізичної культури в педагогічному виші свідчать, що проблема підготовки до спортивно-ігрової діяльності в умовах реалізації концепції Нової української школи спеціалістів цього профілю опрацьована недостатньо, потребує системного формування навичок здорового способу життя, ґрунтовної спортивної спеціалізації змісту навчальних дисциплін для забезпечення конкурентоздатності фахівця, який володіє загальними та професійними компетентностями.

Мета статті полягала в теоретичному обґрунтуванні схеми підготовки майбутнього вчителя фізичної культури до спортивно-ігрової діяльності в загальноосвітньому навчальному закладі (ЗНЗ).

Відповідно до мети визначено завдання дослідження: проаналізувати стан розробленості проблеми професійного становлення майбутніх учителів фізичної культури в межах спортивно-і-

грової спеціалізації в педагогічній теорії і практиці; науково обґрунтувати мету, принципи, функції та зміст узагальненої схеми підготовки майбутнього вчителя фізичної культури до спортивно-ігрової діяльності; обґрунтувати критерії та рівні ефективності запропонованої схеми підготовки майбутнього вчителя фізичної культури до зазначеної спеціалізації.

Виклад основного матеріалу. На основі структурно-логічного аналізу науково-методичної літератури проаналізовано стан розробленості проблеми підготовки майбутнього фахівця з фізичної культури до спортивно-ігрової діяльності в педагогічній теорії й практиці. Установлено, що О. Бутовський, М. Драгомиров, П. Лесгафт, М. Пирогов й ін. у кінці XIX ст. обґрунтовували введення спортивних ігор (футболу) в процес фізичного виховання дітей та юнацтва [6, с. 5]. В. Гориневський, М. Іваницький, О. Крестовников, П. Лесгафт та ін. у першій половині XX ст. аналізували різні фокуси проблеми підготовки вчителя до викладання масового футболу, волейболу та інших спортивних ігор. І. Боберський, І. Медрецький, Е. Ценар, Ф. Ширгер та ін. розглядали футбол як засіб фізичного та інтелектуального розвитку школярів [7, с. 34]. Оригінальну систему тіловиховання запропонував Г. Ващенко, вона містила застосування гри в копаний м'яч як комплексного засобу інтегрального гармонійного розвитку та виховання дитини. На рубежі XIX-XX ст. була розпочата професійна підготовка учителів до використання спортивних ігор у навчальній діяльності з фізичного виховання [8, с. 148]. На думку українських вчених Г. Максименко, Т. Ротар, А. Цюся, Б. Шияна спортивно-ігрова діяльність є ефективним педагогічним інструментом фізкультурно-оздоровчої роботи й інтелектуального розвитку особистості [4, с. 95; 10, с. 77].

Згідно з сучасною освітньою парадигмою професійна підготовка майбутнього вчителя фізичної культури як шкільного фахівця зі спортивних ігор ґрунтується на особистісній, особистісно-соціальної, діяльнісній, компетентнісній і комплексній методолого-теоретичних концепціях специфіки становлення спеціаліста та засадах конкурентоздатності професіонала в умовах ринкової економіки. Тому провідними теоретичними імперативами дослідження були: функціональність і компетентність як особистісно-професійні властивості та активно-діяльнісний підсумок підготовки на базі формування системи особистісних і соціально значущих цінностей і якостей майбутнього вчителя, поетапного засвоєння ним знань, умінь, навичок та формування досвіду педагогічної фізкультурно-спортивної діяльності; конкурентоздатність як інтегральний показник якості підготовки спеціаліста, яка обумовлена кількістю та глибиною опанування спорідненими спортивно-

ігровими спеціальностями, за якими фахівець даного профілю може ефективно здійснювати професійну діяльність; професіогенез як конгломерат професійної підготовки й особистісних якостей учителя фізичної культури та викладача зі шкільних спортивних ігор – футболу, волейболу, баскетболу, гандболу.

Визначено, що провідним фокусом узагальненої схеми професійної підготовки майбутнього вчителя фізичної культури є становлення його як спеціаліста зі спортивних ігор, переважно з організації та проведення шкільного уроку футболу, адже в Україні є певне регіональне замовлення, яке базується на нормативних актах і державних стандартах середньої освіти, та передбачає можливості організації в усіх класах загальноосвітньої школи щотижнево одного уроку фізичної культури з елементами футболу. Охарактеризовано функції майбутнього вчителя фізичної культури в галузі спортивних ігор – базову педагогічно-професійну, фізкультурну професійно-орієнтовану, спеціалізовану спортивно-ігрову, яким відповідають компетенції.

У межах дослідження розроблено узагальнену схему професійної підготовки майбутнього вчителя фізичної культури як фахівця зі спортивно-ігрової діяльності в сучасній школі, метою якої є становлення конкурентоздатного та компетентного викладача за предметною спеціальністю «Фізична культура» як спеціаліста зі спортивних ігор, а результатом – сформована компетентність майбутнього вчителя фізичної культури як фахівця зі спортивно-ігрової діяльності (інтегрована функціональна властивість, яка характеризується активністю, успішною самоорганізацією та конкурентоздатністю відповідно до вимог професійної діяльності у ЗНЗ).

У роботі визначено основні принципи компетентнісної підготовки майбутнього вчителя фізичної культури як фахівця зі спортивно-ігрової діяльності: загальнодидактичні (активність, доступність, індивідуальний підхід, наочність; диференціація, цілеспрямованість, відповідність віку, цілісність, послідовність реалізації завдань рефлексивність) і спеціальні (повторність циклів тренувань, динамічність навчально-тренувального процесу, поступове зростання фізичного навантаження, єдність загальної фізичної та спеціальної ігрової підготовки, різноманітність і новизна навчально-тренувальних занять).

Сутність підготовки майбутнього вчителя фізичної культури зумовлюється навчальними курсами «Теорія і методика викладання спортивних ігор (волейбол, баскетбол, гандбол)», «Теорія і методика викладання футболу», «Спортивно-педагогічне вдосконалення (спортивні ігри)», у яких містяться такі структурні блоки: система знань (психолого-педагогічних, медико-біологічних, теорії та методики фізичного виховання,

теорії та методики спортивних ігор) та суб'єктивні характеристики, які ґрунтуються на особистісних якостях майбутнього вчителя (професійному світогляді, фізичних здібностях, морально-вольових якостях, потенціалі самоздійснення – самоосвіта, самотренування, самоорганізація).

Методи формування майбутнього фахівця налаштовані на такі складові: особистісну – професійна рефлексія, вироблення механізмів самоорганізації, формування морально-вольових якостей; теоретичну – засвоєння змісту базових знань з психології, педагогіки, медицини, біології, теорії та практики професійної педагогічної діяльності; практично-методичну – формування системи базових професійних педагогічних і фізкультурно-спортивних умінь і навичок. Підготовка майбутнього спеціаліста фізичної культури до спортивно-ігрової діяльності обов'язково передбачає активізацію процесів професійної самоорганізації особистості та їхню змістову різноплановість.

У процесі дослідження виявлено функції та відповідний їм комплекс професійних компетенцій спортивно-ігрового спрямування діяльності вчителя фізичної культури: базова педагогічно-професійна функція (компетенції когнітивна, виховна, суб'єкт-суб'єктних відносин, здоров'язберігальна, комунікативна, інформаційна), професійно орієнтована фізкультурна функція (компетенції інтегрувати одержані знання та навички, тренувальна спортивно-ігрова, методична спортивно-ігрова, вольових якостей спортсмена, суддівська спортивно-ігрова), спеціалізована спортивно-ігрова функція (компетенції лікувальної фізкультури, відновлювальна, ортобіотична, ергономічна спортивно-ігрова, дослідження здоров'я дітей у школі).

Основними критеріями та показниками ефективності узагальненої схеми підготовки майбутнього вчителя фізичної культури до спортивно-ігрової діяльності в ЗНЗ визначено: особистісно-креативні (анатомио-фізіологічні відомості, результати саморозвитку майбутнього фахівця); теоретично й практико орієнтовані (рівень розвитку рухових здібностей, результати навчання з усіх предметів); підсумково-аналітичні (орієнтація на професійні цінності, особистий рівень спортивно-ігрових досягнень).

Організація навчально-виховного процесу в рамках упровадження запропонованої схеми підготовки майбутнього фахівця фізичної культури як спеціаліста зі спортивно-ігрової діяльності буде таким чином, щоб активізувати самостійну діяльність здобувача вищої освіти. Тільки за умови самостійності можливе ефективне засвоєння особистістю необхідних знань і умінь, виховання необхідних якостей професіонала.

Загальний напрям самостійному засвоєнню знань задає лекція – ключова форма навчального процесу, найважливіший засіб організації вивчення

освітніх компонентів. Не менш ніж теоретичний зміст лекцій важлива їхня практична спрямованість. На лекції викладач знайомить студентів з ефективними прийомами самостійної роботи, яка повинна передувати сприйманню матеріалу (підготовка до лекції) і бути після неї (обробка записів). Власне лекцію потрібно розглядати як форму самостійної роботи, адже студент сам засвоює навчальний матеріал, хоча і під керівництвом викладача. Викладачі у процесі педагогічного супроводу мають зробити все необхідне для активізації лекційного курсу. Але навчальний процес двосторонній, він залежить стільки від викладача, скільки від самого студента. Пізнавальний інтерес до лекційного матеріалу формують як його зміст, новизна, цікаве викладання, логічне структурування, так і ступінь самостійності студента в засвоєнні цього матеріалу.

На семінарських і практичних заняттях забезпечується зв'язок теорії з практикою. Головна їх мета – розвиток пізнавальної активності та самостійності студентів, перетворення знань в особистісні переконання. Здійснюваний при цьому контроль створює сприятливі умови для формування в майбутніх педагогів почуття відповідальності за доручену справу, рівень власної професійної підготовленості.

Найбільш ефективним засобом професійної підготовки вчителя є педагогічна практика. Процес педагогічної практики створює сприятливі можливості для формування професійно важливих властивостей особистості вчителя і тренера. Відбувається узгодження психологічних властивостей здобувача вищої освіти з вимогами педагогічної діяльності: з'являються елементи спостережливості, розподілу уваги, педагогічної уяви, уміння дозувати навантаження й розподіляти його на уроці. Під час педагогічної практики в майбутніх учителів спостерігаються істотні зрушення у формуванні педагогічних умінь, швидше формуються вміння показу фізичних вправ, дещо повільніше – лаконічного й доступного їхнього пояснення. Постійне практичне спілкування з дітьми допомагає формуванню в студентів стійкого інтересу до педагогічної діяльності й тим самим визначає успіх усієї підготовки майбутнього вчителя фізичної культури.

Науково-дослідна робота відіграє вагомий роль у підготовці фахівців зі спортивно-ігрової діяльності, особливо у відборі студентів, здібних до ведення наукової роботи в галузі фізичної культури. Підготовка рефератів, участь у студентських наукових конференціях, перші публікації, контакти з науковцями, підготовка курсових і дипломних робіт – усе це етапи становлення майбутнього вченого. Особливо цінними є наукові роботи зі спортивно-ігрової діяльності, виконані студентами-спортсменами, які добре розуміють предмет

дослідження й аналізують особистий спортивний досвід.

Самостійна робота в педагогічній технології професійної підготовки є одним з методів формування висококваліфікованого фахівця зі спортивно-ігрової діяльності. Вона ставить такі вимоги та завдання перед майбутніми вчителями, вирішувати які необхідно в умовах ефективної пізнавальної активності. Цей вид діяльності забезпечується чітким індивідуальним графіком навчання студента, наявністю відповідних підручників, навчальних та методичних посібників, текстів лекцій викладача.

Висновки і пропозиції. Узагальнена схема професійної підготовки майбутнього вчителя фізичної культури має за мету становлення конкурентоздатного та компетентного викладача за предметною спеціальністю «Фізична культура» як спеціаліста зі спортивних ігор; її реалізація в умовах навчально-виховного процесу педагогічного вишу забезпечує змістову (система знань психолого-педагогічних, медико-біологічних, теорії та методики фізичної культури; теорії та методики спортивних ігор) та особистісну (формування професійної свідомості, розвиток фізичних здібностей, морально-вольових якостей, потенціалу самоздійснення фахівця) складові. Результатом реалізації запропонованої схеми професійної підготовки буде сформована інтегрована компетентність майбутнього вчителя фізичної культури та фахівця зі спортивно-ігрової діяльності як інтегрована особистісна якість, що забезпечує успішну самоорганізацію відповідно до вимог професійної діяльності у ЗНЗ.

Перспективи подальших досліджень передбачають експериментальну перевірку запропонованої схеми професійного становлення майбутнього вчителя фізичної культури до спортивно-ігрової діяльності в умовах сучасної школи.

Список використаної літератури:

1. Бабаліч В.А. Особливості підготовки вчителів фізичної культури до формування здорового способу життя в учнівської молоді. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. 2008. № 1. С. 14-17.
2. Бобрицька В.І. Формування здорового способу життя у майбутніх учителів: монографія. Полтава: Скайтек, 2006. 432 с.
3. Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи: підручник для студ. магістратури. Київ: Центр навчальної літератури, 2018. 384 с.
4. Горащук В.П. Формирование культуры здоровья школьников (теория и практика). Луганск: Альма-матер, 2003. 388 с.
5. Диференціація фізичної підготовки спортсменів: монографія / авт. кол.: Линець М.М.,

- Чичкан О.А., Хіменес Х.Р. [та ін.]; за заг. ред. М.М. Линця. Львів: ЛДУФК, 2017. 304 с.
6. Мазін В.М. Формування культури професійної самореалізації майбутніх учителів фізичного виховання: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04 Запоріжжя, 2008. 20 с.
 7. Папуша В. Методика фізичного виховання школярів: форми, зміст, організація. Тернопіль: Підручники і посібники, 2010. 192 с.
 8. Сущенко Л.П. Професійна підготовка майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту (теоретико-методологічний аспект): монографія. Запоріжжя: ЗДУ, 2003. 442 с.
 9. Хрystова Т.Є. Актуальні питання управління процесом у сфері фізичного виховання та спорту. *Vzdelávanie a spoločnosť II: medzinárodný nekonferenčný zborník / Eds. Renáta Bernátová, Tetyana Nestorenko. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2017. S. 420-430.*
 10. Шиян Б.М. Теорія і методика фізичного виховання школярів: підруч. для студ. вузів фіз. виховання і спорту: у 2-х ч. Тернопіль: Навч. кн. – Богдан, 2008. Ч. 1. 272 с.
 11. Khrystova Tetiana, Lysenko Olexei. Modern model of professional preparation of the future teacher of physical culture for sports-gaming activities. *Problems and Prospects of Territories' Socio-Economic Development: Conference Proceedings of the 7th International Scientific Conference (April 4 – 7, 2018, Opole, Poland). Opole, 2018. P. 294-295.*
 12. Khrystova Tetiana. Professional preparation of the future teacher of physical culture for sports-gaming activities. *Implementation of modern science into practice: Abstracts of I International Scientific and Practical Conference (January 12-13, 2020). Varna: New Route, 2020. P. 100-103.*

Khrystova T., Rebar I., Abdullaiev A. The scheme of professional training of the future teacher of physical culture to sports and game activities

The article is devoted to the actual problem of the modern pedagogical education such as the professional development of the future teacher of the physical training. This process is possible only on the basis of the conversion of the pedagogical and the sports knowledge, the theories and the practices of the physical education, the specialization of the specialists on the popular games sports which develop physical, intellectual-creative abilities and moral-willed qualities of the children in the combination with the mastery of the healthy lifestyle skills. The generalized scheme of the preparation of the future teacher of physical training to sports-game activity in comprehensive school has been grounded scientifically, its purpose is the preparation of the teacher of physical training as the specialist in sports-game activity in the modern school and principles: general-didactic (activities, accessibilities, visibility, differentiation, integrity, individualization, age appropriateness, reflectivity, purposefulness, sequences of realization of tasks); special (repetitions of training cycles, dynamics of educational-training process, gradual growth of physical activity, unity of general physical and special game preparation, variety and novelty of educational-training lessons).

The functions and corresponding complex to them of the professional competencies of sports and game direction of activity of teacher of physical training have been grounded such as the basic pedagogical-professional function (cognitive, educational, subject-subjective relations, health-preserving, communicative, informative competences), professionally oriented physical training function (to integrate the acquired knowledge and experience, training sports-game, methodical sports and game, moral-willed qualities of athlete, referee's sports-game), specialized sports and game function (competencies of therapeutic physical training, restorative, orthobiotic, ergonomic sports and games, research of children's health at school). The criteria of effectiveness of the scheme have been grounded such as personal-creative (anatomical-physiological data, results of self-education of the future teacher); theoretical and practice-oriented (level of physical qualities, the result of the teaching in all disciplines); final-analytical (orientation on professional values, personal level of sports and game achievements).

Key words: professional training, future teacher, physical training, sports-game activity, generalized scheme, competencies.